

ahonnet bizonyos számú esztendők elmúlván, tudománybéli szép haszonnal haza jövén, engem gyerekkorbéli állapotomban az diáki szép tudományban, szorgalmatos szép tanításával iniálván, valameddig tanulásomat az eperjesi nevezetes kollégiumban az német ellenség miatt bátorságosan continuálhattam nekemmind eddig privatus praeceptorom volt” (139).

A következő tanulmány (Avram Andea-Susana Andea, *Diákok és írásai a gyulafehérvári uradalomterületén a XVI–XVII. században*) a gyulafehérvári püspöki, majd később fejedelmi és városi birtokokról készült összeírásokról és számadásokról szól. E témakört a magyar történészek is kimerítően elemezték már — a legfrissebb írások Kovács András, Bogdándi Zsolt, Gálfi Emőke, Jenei-Tóth Annamária tollából születtek — és nem is maga a tanulmány, hanem annak függeléként közölt forrás lehet jelentős magyar szempontból. Az Erdélyi Gubernium Levéltárának F 46-os fondjában talált rá a két román kutató Gyulafehérvár város 1698 október 21–26-án Mihály Sándor és Hodor Zsigmond jegyzők által készített magyar nyelvű összeírására. A dokumentum valószínűleg azért került el eddig a magyar kutatás figyelmét, mert nem ott található, ahol várható volna, azaz az összeírásokat tartalmazó F 49-es (*Vegyés conscriptiók*) fondban. Várostarténeti szempontból elsőrangú forrásról van szó, az összeírás ugyanis utcákra lebontva felsorolja, hogy melyik házban ki és milyen minőségben (tulajdonos, bérlő, zálogos stb.) lakik, fizet-e adót és ha igen kinek, sok esetben pedig, még a lakó etnikumát is és felekezeti hovatartozását is közlik az összeírók.

Az utolsó tanulmány (szerzője: Livia Magina) érdekes, de a kutató számára komoly kihívásokat tartalmazó témát tárgyal: az XVI–XVII. századi falusi írásbeliséget Erdélyben. Néhány évtizede ez divatos téma volt Nyugat-Európában, ahol a forrásadottságok is jobbakk és ezért könnyebben is kutathatók. A XVI–XVII. századi Erdély vonatkozásában azonban csak nagyon gyér és közvetett adatokkal dolgozhatunk. A szerzőnő ezeket lelkiismeretesen össze is gyűjtötte (falusi iskolák helyzete, falusi bírák, deákok, jobbágyok írástudására vonatkozó adatok), kár, hogy a vonatkozó magyar szakirodalmat (pl. Monok István, Tóth István György, Kristóf Ildikó írásai) nem vonta be vizsgálódásaiban.

A könyv végén minden tanulmányról részletes, több lapnyi angol nyelvű összefoglaló található, emellett, aki netán kedvet kapott volna ahhoz, hogy belenézzen a könybe az internetről az alábbi linken nyomban le is töltheti: <http://www.istoriescriere.academia-cj.ro/uploads/Andea-susana-2-baza.pdf>

Nagy Levente

RUKOPISNYJ TRAKTAT „O KORONAH” NAČALA XVIII V.: PAMÁTNÍK RUSSKO-VENĜERSKIH KULTURNIH SVÁZEJ

Összeáll. M. Aljosin – E. I. Amerhanova – T. Bótor – M. Font –

O. I. Horuzsenko – E. Sashalmi

**Orosz Tudományos Akadémia Oroszország Története Intézete – Pécsi Tudományegyetem,
Moszkva–Pécs 2013. 256 o.**

A „koronákról”: egy XVIII. századi eleji kézirat,
az orosz–magyar kulturális kapcsolatok dokumentuma

2013–2014 fordulóján egy sok szempontból különleges kötetet vehettek kézbe a magyar Szent Korona és az európai felségjelvények iránt érdeklődők. A több mint 250 oldalnyi terjedelemben megjelent, keménytablás kötet különlegességét egyrészt a megjelenés helyei, másrészt a kötetet létrehozó tudományos csapat, harmadrészt a könyv témája (az európai koronák és a Szent Korona), negyedrészt egy páratlan forrás keletkezésének feltárása, végül pedig az európai szellemi műhelyek kora újkori és mai együttműködése, összefonódása és egymásra való hatása egyaránt érzékletesen jelzik. Az alábbiakban e szempontokat nyomon követve mutatjuk be azt a nem mindennapi vállalkozást, amely számunkra még egy további okból kiemelkedő örömet jelent. Az elmúlt esztendőkből az MTA BTK Történettudományi Intézetében működő „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport tagjai a Szent Korona és a magyar uralkodókoronázások újabb kori történetére vonatkozóan Európa közel tucatnyi országának (Ausztria, Belgium, Francia-, Magyar-, Német-, Olasz- és Spanyolország, Románia, Szlovákia) mintegy félszáz gyűjteményében folytattak tudományos feltáró munkát. Arra mégsem számítottunk, hogy kutatási témánkat illetően a

távoli Tatár Köztársaság fővárosában, az oroszországi Kazanyban is előkerülhet egy meghatározó dokumentum.

A Volga parti város egyetemének kéziratárában őrzött forrást kritikai kiadásban közzevető kötet megjelenési helyei önmagukban is figyelmet érdemelnek. A teljességgel bilingvis (orosz–magyar) kiadásban kézbe vehető könyv ugyanis nem az Arany Horda egykori egyik kulcsvárosában, a Kazanyi Kánság későbbi székhelyén — amelyet napjainkban leginkább a legutóbbi úszó- és vízilabda-világbajnokság helyszínéeként ismernek mind idehaza, mind világszerte —, hanem két régi orosz- és magyarországi egyetemi városban, Moszkvában és Pécsen közösen látott napvilágot: nevezetesen az Orosz Tudományos Akadémia Oroszország Története Intézete és Pécsi Tudományegyetem közös kiadványaként.

A sikeres nemzetközi kooperációt mutatja a kiadványt összeállító tudományos team is. Ennek tagjai Moszkvából, Kazanyból, Pécsről és Budapestről verbuválódtak. Az orosz kollégák közül Makszimilian Aljosin az orosz főváros Gazdasági Főiskolájáról, Elmira Iszhakovna Amerhanova a Kazanyi Volgamenti Állami Egyetemről, Oleg Igorjevics Horuzsenko az Orosz Tudományos Akadémia Oroszország Története Intézetéből, a magyar kollégák közül pedig Bótor Tímea az Eötvös Loránd Tudományegyetemről, valamint a vállalkozás egyik legfőbb „motorja”, Font Márta és Sashalmi Endre a Pécsi Tudományegyetem Középkori és Korajútkori Történeti Tanszékéről. E névsor önmagáért beszél, s jól jelzi az egyetemek, akadémiák és akadémiai vegyesbizottságok közötti nemzetközi együttműködésekben rejlő lehetőségeket. Jelentős orosz–magyar tudományos összefogás jött létre tehát annak érdekében, hogy egy kiemelkedően fontos forrást tehessenek közzé, amely — miként a mű címe is jelzi — vitathatatlanul nevezhető az orosz–magyar kulturális kapcsolatok egyik meghatározó dokumentumának.

Az orosz kollégák a régi cirill betűs forrás gondos átírását (89–157. oldal) és rendkívül alapos paleográfiai bemutatását (a vízjegyekről a papírfajtákon át az írásmódig), valamint a kézirat történetének feltárását végezték el (oroszul: 71–78., magyarul: 79–86.). Ebből kiderül, hogy a dokumentum 1848-ban feltehetően Ivan Grigorjevics Kalasnyikov kollégiumi tanácsos és az egyetem építészeti bizottságának tagja ajándékából került a még I. Sándor cár (1801–1825) által 1804-ben alapított Kazanyi Állami Egyetem Könyvtárába. A magyar kutatók közül Sashalmi Endre (részben Oleg Horuzsenkóval együtt) sikeresen oldotta meg a dokumentum pontos azonosítását és tárta fel gondosan keletkezésének körülményeit (oroszul: 40–55., magyarul: 56–70.), Font Márta pedig a Szent Koronára és a korona-eszmére vonatkozó legfontosabb ismereteket összegezte (oroszul: 10–25., magyarul: 26–39.). Ugyanők készítették el az orosz kézirat magyar fordítását is (176–238.). Az ugyancsak orosz és magyar nyelven olvasható, részletes személy- és helynévmutatókat (239–254.) Oleg Horuzsenko, a kommentárokat az említett magyar kollégák és Bótor Tímea együtt készítették (158–173.). Ugyanő és az ugyancsak az Eötvös Loránd Tudományegyetemen dolgozó Filippov Szergej végezték a magyar szerzők tanulmányainak és kommentárjainak oroszra fordítását, mégpedig magas színvonalon.

A magyar korona történelme folyamán szinte teljes Közép-Európát bejárta. Gyakran menekítették háborúk és politikai küzdelmek során, így nyugatról keleti irányban haladva megfordult a mai Németország, Ausztria, Cseh- és Magyarország, Szlovákia, Horvátország és Románia területén, de a II. világháborút követően még a tengeren túlra, az Amerikai Egyesült Államokba is eljutott. Keleti irányban viszont csupán Erdélybe került el, nevezetesen a 14. század elején és a 16. század közepén. A most megjelent kötet azonban érzékletesen bizonyítja, hogy jelentőségéről még sokkal keletebbre, Nagy Péter cári Oroszországában is tudtak, neve és híre még ide is eljutott. A kötetben napvilágot látott 18. század eleji orosz kéziratban is külön fejezet szól róla (oroszul: 147–157., magyarul: 227–238.), mégpedig eredetéről, formájáról, tiszteletéről, őrzéséről stb. külön alfejezetek formájában. Bármilyen furcsa, ismereteink szerint ilyen részletesen a 18. század óta alig írtak Oroszországban koronánkról, hiszen történetének összefoglalói csupán angol, francia és német nyelven, újkori koronázástörténeteink pedig németül, szlovákul és lengyelül állnak napjainkban rendelkezésre. Így a kiadvány e szempontból is kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen különösen Font Márta említett tanulmánya számottevően járulhat hozzá a Szent Korona történetéhez, eszmeisége, jelentősége és őrzése történetének oroszországi megismertetéséhez. Fontos lenne persze, hogy a magyar koronáról és a koronázási jelvényekről egyszer majd Oroszországban is önálló kötet láthasson orosz nyelven napvilágot, vagy készüljön nagyobb szabású kiállítás szép katalógussal. Ehhez a nagy célhoz e fontos tudományos együttműködés nagyon jó alapot biztosított, ráadásul úgy, hogy a kiadott különleges kéziratnak köszönhetően a cári Oroszország történetéhez is szervesen hozzákapcsolja a magyar nemzeti ereklje történetét. Mégpedig elsősorban az

orosz kézirat mintájául szolgáló latin szöveg napjainkra egyre jobban megismert szerzőjének köszönhetően.

Mindezek után nyilván már alig várja az olvasó, hogy a recenzens magáról a különleges kézitről is szóljon. Miként Sashalmi Endre és Oleg Horuzsenko említett írása részletekbe menően ismerteti, az orosz nyelvű traktátus — mint a kötet címe is mondja — a 18. századi elején, pontosabban biztosan 1712, feltehetően azonban 1722 után született a cári Oroszországban. A mű maga pedig — s ez számunkra a legérdekesebb — nem más, mint egy brassói szász származású *Hungarus*, a német egyetemekre járt, majd felsőfokú tanulmányai után Németországban ragadt lutheránus értelmiségi, polihisztor és pedagógus, Martin Schmeizel (1679–1747) 1712-ben Jénában megvédett filozófiai magiszteri értekezésének oroszra ültetett, egyes helyeken rövidített, de struktúrájában és koronaképeiben azonos változata. Schmeizel műve, a *Commentatio historica de coronis...* mind írásban, mind képekkel részletesen bemutatja a különféle koronátípusokat, köztük természetesen az európai uralkodók legfőbb koronáit és felségjelvényeit, a német-római császári koronától kezdve a spanyol, francia és angol koronán át a kisebb királyságok hatalmi jelvényeig és az egyházi főméltósági koronáig. Schmeizel értekezése a magyar Szent Koronáról külön fejezetben szól, és ebben az orosz munka is követi, csupán a korona képét helyezi kicsit más helyre.

A szász származású polihisztor és munkássága újabban már nem ismeretlen a magyar kutatás számára, hiszen Schmeizelről egy napjainkban az egri főiskolán oktató kollégánk, Verók Attila 2008-ban a Szegedi Tudományegyetemen értékes doktori értekezést („Es blickt die halbe Welt auf deinen Lebens-Lauff, / Und nimmt, was Du schreibst, mit grosser Ehrfurcht auf.” Martin Schmeizel [1679–1747] élete és munkássága. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola. Szeged 2008) készített. (Remélhetőleg ez a közeljövőben nyomtatásban is napvilágot láthat majd.) Kutatásaiból tudjuk, hogy a tanulmányai után német földön maradt Schmeizel 1722-ben már a jénai egyetemi könyvtár felügyelője és a történelem rendkívüli professzora, illetve a heraldika tudora, 1731-től pedig a hallei egyetem rendes professzora, sőt porosz királyi udvari tanácsos volt. A kor szintjén kiemelkedő címertani munkáit mind a mai napig számon tartja a kutatás. Ami az orosz kézirat keletkezésének szempontjából pedig a leglényegesebb: Schmeizel 1722-ben rendkívüli professzori székfoglalóját I. Péter cár 1721-ben felvett *imperatoris* címe vizsgálatának szentelte (*Oratio inauguralis de titulo imperatoris...* címmel). Talán e munkája kapcsán léphetett kapcsolatba a szentpétervári círi udvar orosz tudósaival, vagy vették fel vele az utóbbiak a kapcsolatot, s juthatott el így a koronákat bemutató, 1712. évi munkája is a cári fővárosba, amelyet azután ott vagy másutt orosz földön orosz nyelvre ültettek. A brassói szászból német professzorrá vált tudós heraldikus munkája tehát — miként Sashalmi Endre tanulmányában gondosan bemutatja — egy az európai nagyhatalmi politika, diplomáciai hatalmi reprezentáció és propaganda szempontjából is jelentős kérdéskör miatt kaphatott az imperátori címet a diplomácia területén és a harcmezőkön egyaránt fokozatosan előkészítő círi udvarban kiemelt figyelmet. Egyszer talán egy szerencsés véletlennek köszönhetően majd az is pontosan kiderülhet, ki birtokolhatta a Néva partján és ki fordíthatta le a brassói száz *Hungarus* Jénában 1712-ben megjelent kötetét. Esetleg a nagy orosz könyvtárak katalógusai vagy a 18. század eleji orosz tudóshagyatékok feltárása erre is választ ad majd.

Végezetül az orosz koronatorténeti kézirat kapcsán egyáltalán nem tanulságok nélküli egy pillantást vetnünk a 17–18. századi Európa értelmiségi és tudós kapcsolati hálójára. E fontos forráskiadvány segítségével ugyanis egyfajta különleges „receptiótörténeti időutazásra” indulhat az olvasó. Az erdélyi végeken fekvő Brassóban született, majd Jénában, Wittenbergben, Greifswaldban és Halléban tanult, sőt utóbb Németországban tanító és doktoráló Schmeizel munkájának legfőbb forrásai ugyanis — legalábbis a magyar olvasót leginkább érdeklő Szent Korona kapcsán — a következők voltak. Egyrészt a Bártfán, Iglón, Bécsben és Strassburgban tanult Révay Péter koronaőr írásai, az 1613-ban Augsburgban kiadott *Commentarius...* és még inkább az 1659-ben Frankfurtban napvilágot látott *Monarchia...* Másrészt a neves soproni polgármester, a Grazban és Padovában járt Lackner Kristóf nevezetes munkája (*Coronae Hungariae emblematica descriptio*, Lauingen, 1615), miként mindezeket Font Márta már említett tanulmánya is részletesen bemutatja a magyar és orosz olvasók számára egyaránt. Azaz egy észak-magyarországi, szép számú szlovák alattvalóval is bíró, nyugati egyetemeken tanult és a németalföldi Justus Lipsiusszal is kapcsolatban álló magyar arisztokrata és koronaőr, valamint egy osztrák és itáliai egyetemeken járt, Padovában jogból doktorált nyugat-magyarországi polgármester kiemelkedő korona- és országtörténeti munkái egy Jénában doktorált brassói szász történész révén

jutottak el Szentpétervárra és Oroszországba, majd utóbb egészen Kazanyba. Más európai koronák kapcsán ugyanakkor Schmeizel elsősorban a francia Carolus Paschalius 1610-ben Párizsban megjelent *Coronarum Libri X*, azaz *10 könyv a koronákról* című művére támaszkodott.

Mindez még akkor is igen figyelemreméltó, ha az orosz fordító érthetően nem ismerte sem Révay Péter nevét, sem 1659-ben megjelent latin nyelvű munkáját, így a latin *de Rewa* személynévéről — nem tévedés — egyenes köznevet, *derevót*, azaz oroszul 'fát' formált. Ugyanakkor a magyarországi kutatás nagy adóssága, hogy míg most az orosz kézirat és magyar fordítása révén részben még Schmeizel latin koronatorténeti munkája is elérhetővé vált a magyar tudományos közönség számára, addig Révay korona- és országtörténeti művének megjelentetésével (amely Schmeizel egyik, ha nem legfőbb forrása volt a magyar korona bemutatásához) még adós a kutatás. Reményeink szerint azonban már csak igen rövid ideig. Tóth Gergely munkásságának köszönhetően ugyanis éppen napjainkban kezdjük felfedezni és újraértelmezni a *Monarchiát* (vö. *Tóth Gergely: Lutheránus országtörténet újszoitikus keretben: Révay Péter Monarchiája*. In: *Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról*. Szerk. Tóth Gergely. Budapest 2014. [Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések] 117–147.), amelynek kritikai kiadásán és magyar fordításán a Lendület Kutatócsoport keretében intenzíven dolgozik egy általa vezetett kisebb munkacsoport.

A fentiekben elmondottak alapján talán túlzás nélkül megállapítható, hogy napjaink citációkkal mért szakmai világában milyen jó lenne, ha olyan erős tudományos kapcsolatok élnének mindenütt Európa-szerte, miként Révayék és Schmeizelék idejében a 17–18. századi Közép-Kelet-Európában. E kötet ugyanis — s ennyi kritikát még e kiváló vállalkozás esetében is megengedhet a recenzens — valójában nemcsak az orosz–magyar, hanem legalább ennyire a 18. század eleji német–orosz, pontosabban a jénai–szentpétervári tudós kapcsolatok egyik meghatározó, magyarországi gyökerekkel bíró szerzője miatt magyar szempontból is kiemelkedően fontos dokumentuma. Mivel azonban e kötetben kontinensünk keleti régiójából kazanyi, moszkvai, pécsi és budapesti tudósok — egy szegedi–egri kolléga friss doktori értekezésére, valamint orosz, angol, amerikai, olasz és természetesen magyar kutatók újabb eredményeire támaszkodva — tettek közé egy sok szempontból kiemelkedő orosz nyelvű kéziratot forrást, a magyar–német–orosz kulturális-tudományos kapcsolatok fontos dokumentumát, úgy vélem, joggal jelenthetjük ki: a tudományos kapcsolatok intenzív ápolására Közép- és Kelet-Európában továbbra is megvan minden remény. E kapcsolati hálót és szakmai közeget a jövőben is megőrizve aktív részesei maradhatunk a kontinens tudományos és szellemi vérkeringésének.

Pálffy Géza

MAGYAROK ÉS SZERBEK, 1918–2012.

Együttélés, múltfeltárás, megbékélés

HUNGARIANS AND SERBS, 1918–2012.

Coexistence, Revealing the Past, Reconciliation.

Szerk. Glatz Ferenc

Budapest 2013, MTA BTK TTI, 509 o.

2013. június 26-án a vajdasági Csúrogon Áder János magyar és Tomislav Nikolić szerb államfő közös főhajtással emlékezett meg a „hideg napok” (a magyar hatóságok 1942. januári razzia-ája) és a „még hidegebb napok” (a jugoszláv partizánok 1944. őszi megtorlásai) áldozatairól. Az ünnepi eseményt megelőzően a szerb parlament nyilatkozatban ítélte el a magyarellenes vérengzéseket, a magyar államfő pedig a magyar hatóságok bűnei miatt kért bocsánatot.

A két elnök valóban történelmi jelentőségű főhajtása kivételes és felemelő, Európa-szerte ritkaságszámba menő állomása volt két nemzet közös önvizsgálatának, magyarok és szerbek (reméljük, ezzel a gesztussal nem félbemaradó!) megbékélési folyamatának. Egy ilyen kiemelkedő esemény persze nem valósulhatott volna meg a két ország érdekeinek szerencsés egybeesése és közös politikai akarata nélkül: magyar részről már régóta megvolt rá a szándék, a 2012. májusi választások pedig szerb részről is megnyitották a lehetőséget. Naivítás lenne tehát azt hinnünk, hogy a közös megemlékezés egy értelmiségi kezdeményezésnek, ill. az abból kinőtt Magyar-Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság munkájának volt köszönhető. Ám hogy volt benne szerepe, mi sem